

The concept of humanitarian intervention after the Cold War in the development of the English school

S. Ali Monavari Corresponding Author, Associate Professor of International Relations, department of Political Science, Kharazmi University, Tehran, Iran. E-mail: s.a.monavari@khu.ac.ir

Shirin Haddad Zand PhD student of International Relations, department of Political Science, Kharazmi University, Tehran, Iran. E-mail: sh.haddad75@gmail.com

Article Info

Article Type:

Reserch Article

Keywords:

English School,
Humanitarian-
Intervention,
Pluralist,
Solidarist

Article history:

Received 2024-6-20

Received in revised form

2025-3-7

Accepted 2025-4-8

Published Online

2025-6-21

ABSTRACT

The notion of humanitarian intervention emphasizes prioritizing justice over the main principle of country sovereignty. This view legitimizes humanitarian interventions if severe human rights violations occur by authoritarian regimes, and it thus leads to external interference in domestic matters. Therefore, the pluralist and solidarist approaches emerge from different interpretations of the international community. The solidarist approach emerged as more influential after the end of the Cold War and the shift from a bipolar to a unipolar order but its focal point was after the September 11 attacks, which moved the global focus away from state-centric security to a human-centered framework, highlighting human rights, humanitarian intervention, and their increased importance in international relations. Therefore, this study aims to answer the question “How has the English school evolved with respect to humanitarian intervention after the Cold War?” This research uses a descriptive-analytical approach to answer the research question. The authors sought to utilize primary sources to explain the concept. Data are analyzed using desk studies and Internet sources in addition to various tools, including books, articles, online reports, and dissertations

Cite this Article: Monavari, S. A. and Haddad Zand, S. (2025). The concept of humanitarian intervention after the Cold War in the development of the English school. *World Politics*, 14(2), 33-54. doi: 10.22124/wp.2024.28779.3423

© Author(s)

Publisher: University of Guilan

DOI: 10.22124/wp.2024.28779.3423

1. Introduction

The English School emerged as a synthesis of idealist and realist traditions in international relations with the aim to link these perspectives and achieve a middle path in international relations. Its "tripartite" pillars (the international system, international society, and world society) provide a foundation for understanding global political structures. Therefore, two primary approaches- pluralist and solidarist- reflect how states interact within the international community. During the Cold War and then the bipolar order challenges, the pluralist approach dominated, emphasizing state sovereignty and providing security. Therefore, many theorists have paid special attention to the non-intervention in the internal affairs of states by citing Article 2(7) of the United Nations Charter. The starting point of the solidarist approach can be identified with the end of the Cold War and the transition from a bipolar world order. However, the international shifts, especially the events of September 11 moved security away from the traditional state-focused framework, paving the way for prioritizing human-centered security and the rising importance of human rights, humanitarian intervention, and principles in global practice.

2. Theoretical Framework

The theoretical framework of this study is rooted in the English School, which seeks to explain the behavior of states regarding humanitarian intervention. The key question is whether these interventions can be justified and understood within the solidarist framework.

3. Methodology

This research uses a descriptive-analytical approach to answer the research question. The authors sought to utilize primary sources to explain the concept. Data are analyzed using desk studies and Internet sources in addition to various tools, including books, articles, online reports, and dissertations.

4. Results and Discussion

The authors analyze and compare various and contradict theories of the English School. Before the Cold War, realism dominated international relations, with a strong focus on state power, security, and survival. However, other theories, such as the English school, were marginalized or were making efforts to adapt themselves to the existing conditions. In this regard, the pluralists emphasized state sovereignty and non-intervention in international affairs based on Article 2(7) of the UN Charter. However, what is particularly important for the authors of this study is the focus on a narrower approach to state-to-state relations in the international sphere. Some solidaristic theorists argue that intervention in other countries becomes necessary when severe, fundamental, and systemic violations of human rights, peace, and international security pose significant threats. In such situations, states and international organizations must take action, guided by their respective mandates, to carry out humanitarian interventions aimed at preserving peace and international security. This research examines examples such as Libya, Kosovo, Iraq, Somalia,

Rwanda, and Bosnia and Herzegovina. Nevertheless, differing and conflicting perspectives on state actions remain, reflecting the evolving nature of the English school

5. Conclusion and Suggestions

In this article, the authors seek to address an existing gap in the global context through a clear and accessible analysis, offering a distinct perspective on international relations that diverges from traditional views. The research aims to highlight specific aspects of international developments and demonstrate how certain theorists' perspectives have evolved in response to shifting global circumstances. By emphasizing the concept of the international community and recognizing diverse viewpoints, efforts are made to clarify this evolving trajectory. Following the end of the Cold War, the English School underwent a major transformation in response to emerging international challenges, such as human rights violations. A key shift within the English School after the Cold War was the dominance of solidarist theory over pluralist approaches, leading to increased emphasis on humanitarian intervention within the solidarist framework in the global context. Ultimately, the English School continues to develop its theories by addressing these new global challenges and crises..

سیاست جهانی

شاپا چاپی: ۲۳۸۳-۰۱۳۳

شاپا الکترونیکی: ۴۵۳۸-۴۸۹۹

Homepage: <https://interpolitics.guilan.ac.ir/>

مفهوم مداخله بشر دوستانه پس از جنگ سرد در تطور مکتب انگلیسی

سید علی منوری نویسنده مسئول، دانشیار روابط بین الملل، گروه علوم سیاسی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.

ایانامه: s.a.monavari@khu.ac.ir

شیرین حداد زند دانشجوی دکتری روابط بین الملل، گروه علوم سیاسی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.

ایانامه: sh.haddad75@gmail.com

در باره مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	مفهوم مداخله بشردوستانه به معنای ارجحیت یافتن عدالت بر اصل اساسی حاکمیت کشورها است. این دیدگاه این امکان را می‌دهد که در صورت وقوع جنایت‌های فاحش حقوق بشر از سوی حاکمان اقتدارگرا؛ مداخله بشردوستانه مشروع تلقی گردد و به نوعی مداخله در سیاست داخلی کشورها رخ دهد. بدین ترتیب، با نگاه و تفسیر مضیق و موسع از جامعه بین‌الملل دو رویکرد کثرت‌گرا و همبستگی گرا از جامعه بین‌الملل منعکس شده است. نقطه آغازین ورود رویکرد همبستگی گرایی در عرصه عمل را می‌توان هم‌زمان با پایان جنگ سرد و گذار از وضعیت دوقطبی شناسایی کرد؛ اما نقل ثقل آن پس از حادثه ۱۱ سپتامبر است که سبب گشت تا امنیت از گفتمان مسلط دولت‌محوری خارج و گام‌های مؤثری در جهت تأکید بر امنیت بر محوریت انسان و اهمیت یافتن اصول حقوق بشر و مداخله بشردوستانه در عرصه بین‌الملل ظهور یابد. بدین ترتیب، پژوهش حاضر به دنبال پاسخگویی به این سؤال است که مکتب انگلیسی با توجه به مسئله مداخله بشردوستانه پس از جنگ سرد چگونه تحول‌یافته است؟ پژوهش حاضر از نظر روشی در دسته پژوهش‌های توصیفی-تحلیلی به کمک اسناد و منابع کتابخانه‌ای قرار می‌گیرد.
کلیدواژه‌ها: مکتب انگلیسی، مداخله بشردوستانه، کثرت‌گرا، همبستگی گرا	
تاریخچه مقاله تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۴/۲ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۱۲/۱۷ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱/۲ تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۳/۳۱	

استناد به این مقاله: منوری، سیدعلی و حداد زند، شیرین. (۱۴۰۴). مفهوم مداخله بشر دوستانه پس از جنگ سرد در تطور مکتب انگلیسی.

سیاست جهانی، ۱۴(۲)، ۳۳-۵۴. doi: 10.22124/wp.2024.28779.3423

© نویسنده (گان)

ناشر: دانشگاه گیلان

مکتب انگلیسی^۱ را می‌توان مجموعه‌ای مشخص از آثار تئوریک و تجربی دانست که نقطه آغازین آن به اواخر دهه ۱۹۵۰ بازمی‌گردد. این رویکرد پس از پایان دوران صعود و نزول نظریات آرمان‌گرایی و واقع‌گرایی به مثابه تئوری نوین در پی ایجاد پیوند میان این دو رویکرد و دستیابی به راهی میانه در عرصه سیاست بین‌الملل نمایان گشت و زمینه را برای مطالعه بین‌المللی و تاریخ جهان از منظر ساختارهای اجتماعی نظم بین‌الملل فراهم ساخت. مکتب انگلیسی در اواخر دهه ۱۹۹۰ به سبب تحولات در عرصه جهانی با تلاش‌های باری بوزان^۲ و ریچارد لیتل^۳ وارد مسیر نوینی گشت و شاهد نوعی نوزایی بوده است. بنابراین، برای درک مناسب از مکتب انگلیسی به ستون‌های سه‌گانه این رویکرد اشاره می‌شود. مارتین گریفیتس^۴ معتقد است ستون‌های «سه‌گانه» محور اصلی بحث مکتب انگلیسی هستند که عبارت‌اند از نظام بین‌الملل^۵، جامعه بین‌الملل^۶ و جامعه جهانی^۷ که در شناخت پیکره سیاسی جهانی نقش به سزایی را ایفا می‌کنند. جامعه بین‌الملل به عنوان رکن رکن مکتب انگلیسی مورد توجه عمده نظریه‌پردازان قرار گرفته است. بدین ترتیب، با نگاه و تفسیر مضیق و موسع از جامعه بین‌الملل دو رویکرد کثرت‌گرا^۸ و همبستگی‌گرا^۹ از جامعه بین‌الملل منعکس شده است. بحث همبستگی‌گرایی و کثرت‌گرایی با بحث‌هایی در خصوص چگونگی ارتباط جامعه بین‌الملل و جامعه جهانی با یکدیگر تنیده شده است. دوران جنگ سرد و به موازات آن چالش‌های جهان دوقطبی منجر گشت تا دیدگاه همبستگی‌گرایی بر محوریت دولت و حفظ امنیت تحکیم یابد. از این رو بسیاری از نظریه‌پردازان به عدم‌مداخله در امور داخلی کشورها توجه ویژه‌ای مبذول داشته به گونه‌ای که می‌توان انعکاس آن را در دیدگاه و نظریات بسیاری از نظریه‌پردازان مکتب انگلیسی به وضوح مشاهده کرد؛ از جمله آن رابرت جکسون^{۱۰} است که بیان می‌کند اصل مداخله بشردوستانه ممکن است نظم را در میان قدرت‌های بزرگ با اختلال مواجه سازد. همچنین هدلی بول^{۱۱} بر این اعتقاد پا می‌فشارد که در طول تاریخ متأخر همواره جامعه بین‌الملل

¹ English School

² Barry Buzan

³ Richard Little

⁴ Martin Griffiths

⁵ International system

⁶ International society

⁷ world society

⁸ Pluralist

⁹ Solidarist

¹⁰ Robert H. Jackson

¹¹ Hedley Bull

کثرت گرا بر همبستگی گرا پیروز شده است. در نقطه مقابل در تلاش برای حل تنش بین حاکمیت و انسانیت، نیکلاس ویلر^۱ و تیم دان^۲ به جنبه‌ای از سیاست خارجی که به دیپلماسی حقوق بشر، مربوط می‌شود؛ اشاره می‌کنند. بنابراین، بخش عمده‌ای از استدلال‌های همبستگی گرا بر دغدغه حقوق بشر به عنوان موضوعات کلیدی در حقوق بین‌الملل متمرکز است و بحث در خصوص امنیت دولت‌ها و حقوق آنان را برعکس رویکرد کثرت‌گرا در درجه دوم قرار می‌دهد.

نقطه آغازین ورود رویکرد همبستگی گرایی در عرصه عمل را می‌توان هم‌زمان با پایان جنگ سرد و گذار از وضعیت دوقطبی شناسایی کرد. در سال‌های جنگ سرد به سبب تأکید بر دولت‌محوری و توجه صرف به ابعاد امنیت سخت افزارانه زمینه‌ای مناسب جهت تلاش برای یافتن اصول بدیل نظم جهانی، اصول حقوق بشر و مفهوم مداخله بشردوستانه مغفول ماند و برداشت همبستگی گرایانه از جامعه بین‌الملل لاجرم تا پایان جنگ سرد تنها در حوزه نظریه باقی ماند. لیکن تحولات در عرصه بین‌الملل سبب گشت تا امنیت از گفتمان مسلط دولت‌محوری خارج و گام‌های مؤثری در جهت تأکید بر امنیت بر محوریت انسان و اهمیت یافتن اصول حقوق بشر، مداخله بشردوستانه و ... به منظره عمل در عرصه بین‌الملل ظهور یابد. از این رو امنیت از سطح امنیت ملی به سطوح متعددی از جمله امنیت انسانی و جهانی تسری یافت که در پارادایم امنیت انسانی، حقوق بشر به عنوان یکی از اجزای اساسی امنیت انسانی قابل‌شناسایی است. این امر سبب گشت تا رویکرد همبستگی گرایی جامعه بین‌الملل اهمیت وافری در فهم تحولات در عرصه سیاست جهانی پیدا کند و بحث در خصوص حقوق بشر به عنوان اصلی اساسی در حقوق بین‌الملل مجالی برای ظهور و بروز یابد.

بدین ترتیب، پژوهش حاضر به دنبال پاسخگویی به این سؤال است که مکتب انگلیسی با توجه به مساله مداخله بشردوستانه پس از جنگ سرد چگونه تحول یافته است؟ در گفتار اول مقاله، پس از مقدمه به بررسی مفهوم مداخله بشردوستانه از منظر مکتب انگلیسی پرداخته می‌شود؛ در گفتار دوم سیر تحول نظریه مکتب انگلیسی در دوران جنگ سرد و پس از جنگ سرد بررسی می‌شود و در نهایت در گفتار سوم به طور مبسوط به تبیین مداخله بشردوستانه در مکتب انگلیسی پس از جنگ سرد به ویژه پس از حادثه ۱۱ سپتامبر و مطالعه موردی کشورهایی از قبیل سودان، سومالی و عراق پرداخته می‌شود و در نهایت در گفتار چهارم از مطالب بیان‌شده جمع‌بندی به عمل می‌آید. با توجه به اینکه در دنیای امروزی،

¹ Nicholas J. Wheeler

² Tim Dunne

مسئله و موضوع جامعه بین‌الملل به سبب تحولاتی مانند بحران روسیه و خاورمیانه از اهمیت ویژه‌ای برخوردار گشته؛ نوآوری این مقاله در پرداختن به مسئله مداخله بشردوستانه در قالب جامعه بین‌المللی در معنای خاص مکتب انگلیسی است. در واقع، مسئله مداخله بشردوستانه همواره موضوعی مناقشه برانگیز در مکتب انگلیسی بوده؛ بنابراین پرداختن به این بعد از مکتب انگلیسی در سایه تحولات بین‌الملل تا زمان حاضر مهم‌ترین نوآوری پژوهش حاضر است؛ چرا که معمولاً مباحث مربوط به مداخله بشردوستانه در خصوص تحولات یازده سپتامبر یعنی تحولات افغانستان و عراق در منابع فارسی و انگلیسی به بحث و تبیین پرداخته شده؛ لیکن مواردی همچون بحران سوریه و یا لیبی مورد بررسی جدی قرار نگرفته است. از این منظر، این مقاله در تداوم کارهای پیشین که توسط سایر پژوهشگران و دانش‌پژوهان روابط بین‌الملل انجام شده به دنبال تحلیل و تبیین مداخله بشردوستانه در ادامه تحولات جاری روابط بین‌الملل است. در نهایت، امروزه مهم‌ترین مسئله از این رهگذر تداوم بحران در خاورمیانه می‌باشد که آینده نامعلوم سوریه بعد از رژیم بشاراسد و نحوه تعامل جامعه بین‌المللی با موردی همچون یمن و ایران می‌تواند از این رهگذر دارای اهمیت ویژه‌ای باشد.

۱. سنت فکری مکتب انگلیسی؛ دیدگاه و رویکرد

مکتب انگلیسی شامل رهیافتی تاریخی و نهادی نسبت به جهان سیاست و تمرکز آن بر انسان‌ها و ارزش‌های سیاسی آنان است. در واقع پیدایش این نظریه نتیجه بحث گسترده مربوط به انقلاب رفتارگرایی در دهه ۱۹۵۰-۱۹۶۰ است (Ma & WU, 2022: 3) این در حالی است که مکتب انگلیسی زمینه را برای مطالعه تاریخ بین‌المللی و جهانی از نظر ساختارهای اجتماعی نظم‌های بین‌المللی فراهم می‌سازد و برخلاف بسیاری از نظریه‌های روابط بین‌الملل که مدعی بخش خاصی از موضوع روابط بین‌الملل هستند، مکتب انگلیسی رویکردی کل‌نگر ارائه می‌کند و در تلاش است تا جهان را به عنوان یک کل در نظر گیرد (Stivachtis, 2018: 1) دستور کار پژوهشی مکتب انگلیسی، پیوند نظریه سیاسی و نظریه روابط بین‌الملل با جامعه‌شناسی تاریخی، تاریخ جهان، حقوق بین‌الملل، فلسفه/اخلاق، اقتصاد سیاسی بین‌المللی است (Buzan, 2001: 480) بنابراین برای درک و تبیین دقیق این نظریه باید به سه ستون اصلی مکتب انگلیسی تأکید ویژه‌ای داشت (Buzan, 2010: 6) در واقع این عمل فضای جدیدی در نظریه روابط بین‌الملل مطرح می‌کند که به مثابه حد وسط میان نئورئالیسم و نئولیبرالیسم در نظریه‌های روابط بین‌الملل در نظر گرفته می‌شود (Travasoni, 2022: 6). اما تحولات پس از جنگ سرد منجر شد تا مکتب انگلیسی در عرصه بین‌الملل به عنوان نظری محبوب برای بررسی رویدادهای جهانی ظهور کند. بنابراین

شکی نیست که محبوبیت مکتب انگلیسی پس از پایان جنگ سرد افزایش یافت و دوره پس از دهه ۱۹۹۰ به عنوان «سازمان‌دهی مجدد» توسط بوزان و سایر دانشمندان برجسته که قوانین بین‌المللی را پذیرفته‌شد. (Murray, 2013: 10) در واقع مکتب انگلیسی پس از فروپاشی نظام دوقطبی دربرگیرنده سازوکارهای حقوق و سیاسی جامعه بین‌الملل در جهت پیشبرد قواعد حقوق بشر می‌باشد. موضوع حقوق بشر و بالطبع آن مداخله بشردوستانه برای نظریه‌پردازان جامعه مذکور بسیار مهم است؛ زیرا نمونه‌ای برجسته‌ای است که انتظار می‌رود جامعه ملل توافق نمایند عدالت فردی را بر اصول حاکمیت و عدم مداخله ارجحیت دهند.

۲. سیر تحول مکتب انگلیسی

مکتب انگلیسی، از طریق ایده تعامل بین سنت‌های فکری واقع‌گرا، عقل‌گرا و انقلابی، مکانیسمی برای را پرداختن و تبیین پایه‌ریزی و اهمیت حاکمیت به‌عنوان پایه‌ی نظام بین‌المللی و جامعه بین‌المللی، هرچند به روش‌های مختلف، بیان می‌کند. حاکمیت، دولت‌ها را قادر می‌سازد تا به عنوان واحدهایی در نظام بین‌الملل به فعالیت پردازند؛ بنابراین نمی‌توان انتظار داشت که دولت‌ها بدون ایجاد مجموعه‌ای از ارزش‌ها و هنجارهای مشترک، به هنجار حاکمیت احترام بگذارند. این همان چیزی است که امکان توسعه یک جامعه بین‌المللی از دولت‌ها را با مجموعه‌ای از ارزش‌ها و منافع مشترک فراهم می‌کند (Nevers, 2004: 3).

بنابراین آنچه در خصوص مکتب انگلیسی جلب توجه می‌کند تأکید بر جامعه بین‌الملل به جای نظام بین‌الملل است. به گفته هدلی بول «نظام بین‌الملل به مجموعه‌ای از دولت‌ها اشاره دارد که با یکدیگر تماس مستقیم داشته و تعامل کافی میان آن‌ها وجود داشته باشد به‌گونه‌ای که در محاسبات خود رفتار دیگری را نیز مدنظر داشته باشند» (Bull, 2002: 9) و اما در خصوص جامعه بین‌الملل بول بیان می‌کند که «هرگاه گروهی از دولت‌ها با آگاهی از برخی منافع مشترک و ارزش‌های مشترک جامعه‌ای را تشکیل دهند؛ به‌گونه‌ای که در روابط با یکدیگر خود را ملزم به رعایت مجموعه‌ای مشترک بدانند و همگی در نهادهای مشترک سهیم باشند و به فعالیت پردازند؛ جامعه بین‌الملل شکل می‌گیرد» (Bull, 2002: 13) بنابراین این تعریف به خوبی تکرار روش‌شناختی مکتب انگلیسی نشان می‌دهد. در این میان، برداشت‌های مختلف، هر یک برحسب مفروض‌هایی که دارند؛ محورهای متفاوتی از جمله منازعه، آنارشی، پیشرفت، همکاری، نابرابری، بی‌عدالتی و حتی انحطاط را به عنوان مهم‌ترین خصلت گستره بین‌المللی مطرح می‌سازند (Vafaeifard and Talebiarani, 1402: 13,14). از این رو یکی از بحث‌های بنیادین که از کار بر

روی جامعه بین‌الملل پدیدار گشت؛ بحث کثرت‌گرایی در مقابل همبستگی‌گرایی است. این موضوع به نوع و میزان هنجارها، قواعد و نهادهایی بستگی دارد که یک جامعه بین‌المللی می‌تواند بدون انحراف از قواعد اساسی حاکمیت و عدم‌مداخله آن را به عنوان جامعه دولت‌ها تبیین و تعریف کند. کثرت‌گرایان تصور می‌کنند که اصول حاکمیت و عدم‌مداخله، جامعه بین‌الملل را به قوانین حداقلی همزیستی محدود می‌کند و در نقطه مقابل نحله فکری همبستگی‌گرا بر این اعتقاد است که جامعه بین‌المللی می‌تواند هنجارها، قواعد و نهادهای بسیار گسترده‌ای را ایجاد کند که هم مسائل مربوط به همزیستی و هم همکاری در تعقیب منافع مشترک را پوشش دهد (Buzan, 2002: 4). کثرت‌گرایی بر جنبه ابزاری جامعه بین‌الملل به عنوان وزنه تعادل؛ به عملکرد متقابلانه در برابر تهدید بی‌نظمی و هرج‌ومرج بین‌المللی تأکید می‌کند (Buzan, 2002: 5). بنابراین، در حالی که کثرت‌گرایانی چون هدلی بال و مارتین وایت بر نهادهای سنتی تأکید کرده‌اند. همبستگی‌گرایان بر نهادهای جدیدتری چون حقوق بشر و دموکراسی، اقتصاد بازار تأکید دارند (Simbar and Bahrami Moghadam, 2014:27, 28).

و نشانگر این امر است که مفاهیم کثرت‌گرایی به سمت واقع‌گرایی عقل‌گرایانه متمایل می‌شوند. بنابراین، بحث همبستگی‌گرایی و کثرت‌گرایی با بحث‌هایی در مورد چگونگی ارتباط جامعه بین‌المللی و جهانی با یکدیگر درگیر شده و از دولت‌محوری به عنوان ستون اصلی از نگاه کثرت‌گرایی آغاز و در نگاه همبستگی‌گرایی، بازیگران دولتی و غیردولتی را به هم پیوند می‌دهد و منجر به ورود مفاهیم جهانی همچون حقوق فردی و جامعه بشری می‌گردد.

مکتب انگلیسی از لنز و دیدگاه «کثرت‌گرایی» و «همبستگی‌گرایی» برای پرداختن به مشروعیت مداخله بشردوستانه استفاده می‌کند. (Bain, 2018) همبستگی‌گرایی نشانگر این مسئله است که چگونه نظریه مکتب انگلیسی به مسائلی همانند جهانی‌شدن، مداخله بشردوستانه و چالش‌های موجود در درک و مفاهیم تثبیت‌شده خود از قلمرو واکنش می‌دهد. بنابراین تنش و شکاف میان کثرت‌گرایی-همبستگی‌گرایی به طرق مختلف در نقش و درک قلمرو در جامعه بین‌المللی تجسم‌یافته است. درواقع، چشم‌انداز جامعه جهانی «فرا سرزمینی»^۱ کثرت‌گرا که تا حدی از طریق پویایی‌های اقتصادی، مالی، اجتماعی و سیاسی جهانی‌شدن و بخشی از درون خود جامعه بین‌المللی ظهور می‌کند (Williams, 2005: 25). در اواسط دهه ۱۹۹۰ ویلر و دان با ارزیابی دیدگاه هدلی بول؛ آن را به عنوان معضلی «کثرت‌گرایی عقل»

¹ Superterritorial

دانسته و به سمتی متفاوت از «همبستگی اراده» دیدگاه وی را سوق دادند (Dunne, 2016: 2). بنابراین حوادث دهه ۱۹۹۰ سبب گشت تا پرونده همبستگی برای مداخله بشردوستانه در این دهه شتاب فزاینده‌ای را آغاز کند که منجر به ورود مفهوم مسئولیت بین‌المللی در کنار مفهوم مسئولیت ملی دولت‌ها در قبال شهروندان خود شد. بنابراین، هدلی بول در ابتدا موضعی ضد همبستگی داشت و با دیدگاه کثرت‌گرایی به تبیین و تحلیل تحولات نظام بین‌الملل پراخت. به گفته وی، ایده‌های همبستگی در مورد ارتقای حقوق بشر و سازمان‌های بین‌المللی، محدودیت‌های استفاده خصوصی از زور و اجرای دسته‌جمعی حقوق بین‌الملل اصولی بودند که در صورت عدم وجود همبستگی بین‌المللی کافی، می‌توانستند ساختارهای نظام بین‌الملل را تضعیف کنند. بنابراین تا آغاز دهه ۱۹۹۰، اعضای کلیدی مکتب انگلیسی امکان سازمان‌دهی یک جامعه بین‌المللی سیستماتیک همراه با اصول همبستگی را به شدت رد می‌کردند. (Knudsen, 2021: 72)

جامع‌ترین بیان معاصر استدلال بول در خصوص کثرت‌گرایی جامعه بین‌الملل در میثاق جهانی رابرت جکسون آمده است؛ او نیز با عباراتی مشابه از اهمیت دولت و جامعه آنارشی دفاع می‌کند و جامعه جهانی را به مانند وضعیتی می‌داند که باید با بدبینی بدان نگریست؛ زیرا تقدم عدالت بر نظم و تعقیب آن برای ساختارهای نظم بین‌الملل آسیب‌زا است. از این‌رو اصل عدم‌مداخله در تعقیب اهداف هنجاری جهان‌وطنی، مانند حمایت و ارتقای حقوق بشر و دموکراسی، خطر تضاد با دولت‌هایی را در پی دارد و آن را مصادیق بارزی از دخالت در امور داخلی خود می‌پندارند (Williams, 2005: 7). بنابراین «کثرت‌گرایی کلاسیک» بول و جکسون، جهانی‌سازی را تا حد غیرقابل‌توجیهی نادیده می‌گیرد؛ برای مثال، قلمرو گرایی را مفهومی ایستا می‌داند که بر فضای مرزی و حاکمیتی متمرکز است و در آن قدرت و اقتدار به صورت سلسله مراتبی انحصاری و متمرکز (Williams, 2005: 8).

بدین ترتیب برای تبیین دقیق مفاهیم مستتر در دیدگاه کثرت‌گرایی می‌توان باید بدین نکته توجه داشت که این دیدگاه به سمت واقع‌گرایانه عقل‌گرایی متمایل است و به شدت دولت‌محور هستند. در نتیجه نظریه‌پردازان و طرفداران این دیدگاه بر این اعتقاد پا می‌فشارند که حقوق بین‌الملل یک قانون مثبت است (فقط توسط دولت‌ها ساخته و پایه‌ریزی شده و بر مبنای منافع دولت-ملت‌ها شکل گرفته است). مفروضه اصلی این دیدگاه این است که دولت‌ها بالفعل واحد مسلط جامعه بشری هستند و حاکمیت دولت‌ها به معنای تقدم عملی حقوقی و سیاسی دولت‌ها بر حقوق فردی و بشری است. فرض بنیادین تفاوت‌های عمده بین دولت‌ها و مردم در یک سیستم با تفکر جامعه بین‌المللی در مقیاس جهانی پشتیبانی

می‌شود. بنابراین اگر جامعه بین‌الملل بر این مفروضه باشد که کل سیستم را پوشش دهد؛ شواهد تاریخی بسیاری وجود دارد که دولت‌ها از نظر فرهنگی و ایدئولوژیکی با هم متفاوت هستند و نقطه ثقل این بحث را می‌توان در مباحث مطرح‌شده در طول جنگ سرد مشاهده کرد که تفاوت‌های فرهنگی و ایدئولوژیک بین دولت‌ها بسیار محسوس بود (Buzan, 2002: 5).

۱-۲. دگرگونی‌های مکتب انگلیسی در دوران پساجنگ سرد

تحولات دوران پس از جنگ سرد در رابطه با مداخله برای حمایت از حقوق بشر حکایت از تغییر تدریجی در نگرش‌ها و چالش‌ها دارد. این واقعیت که حاکمیت به طور مداوم در حال تحول است و مفاهیم مطلق حاکمیت دیگر به مانند گذشته قابلیت تبیین وضعیت را ندارند؛ به طور فزاینده‌ای آشکار می‌شود. اما در مقایسه با پایان جنگ سرد، حادثه ۱۱ سپتامبر معیار قوی‌تری برای تغییر ایجاد کرد؛ به‌طوری‌که ادعاهای ایالات متحده آمریکا و اعمال حقوق حمله پیشگیرانه (Buzan, 2006: 366) و مباحثی همچون مداخله بشردوستانه جهت مقابله با نقض فاحش حقوق بشر موقعیت مناسبی در جهت تغییر از نگاه کثرت‌گرایانه مکتب انگلیسی مسلط بر جهان دوقطبی به سوی دیدگاه همبستگی‌گرایانه به وجود آورد. انشعاب رخ‌داده در تفکر مکتب انگلیسی منجر به این گشت تا کثرت‌گرایان تصریح کنند که جامعه بین‌المللی باید برای حفظ نظم در جامعه هرج‌ومرج، عدم‌مداخله را موعظه کند و این امر به عنوان وسیله‌ای برای حفظ نظم پذیرفته شد. بدین ترتیب قاعده عدم‌مداخله نقطه ثقل دیدگاه کثرت‌گرایان بود و نخبگان دولت‌گرا را قادر ساخت تا بدون توجه به حقوق بشر به حکمرانی بپردازند (Dunne, 2016: 2). با جهانی‌شدن حقوق بشر، مفهوم مداخله بشردوستانه تبدیل به قاعده، هنجار و ارزش در جامعه بین‌الملل شد و این مفهوم از دولت‌محوری جنگ سرد به گفتمانی جامعه‌محور در دوران پس از جنگ سرد تبدیل شد.

با درک نگرانی‌های نظم کثرت‌گرا، محققان مکتب کلاسیک انگلیسی مانند هدلی بول و وینسنت بر آن شد تا روایت متفاوتی از جامعه بین‌المللی را در نظر بگیرد که در آن ارزش‌های جهانی به مانند نقض حقوق بشر از اصل عدم‌مداخله مهم‌تر قلمداد گردد (Dunne, 2016: 2)؛ هدلی بول که در دوران تسلط نظام دوقطبی به دیدگاه کثرت‌گرایانه جامعه بین‌الملل تمایل بیشتری داشت و با عینک بدبینی به موضع کثرت‌گرایی می‌نگریست؛ در اواخر عمر و هم‌راستا با تحولات در عرصه جهانی تغییر موضع داد و آثار بعدی او به سمت همبستگی گرایش یافت؛ در واقع دیدگاه همبستگی‌گرایی بول بر این فرض استوار بود که خیر مشترک در عرصه بین‌الملل وجود دارد و نوعی از جامعه انسانی نه‌تنها مطلوب بلکه

دست‌یافتنی است (Kaczmariska, 2017). بنابراین برای هدلی بول و وینسنت، عدم‌مداخله اصل اساسی در جامعه بین‌المللی کثرت‌گرا برای برقراری ثبات در روابط بین قدرت‌های بزرگ است؛ لیکن افزایش تعداد «دولت‌های شکست‌خورده»^۱ در اواخر دهه ۱۹۰۰، نقض حقوق بشر و ظهور پدیده آوارگان و پناهندگی اجباری مسیری را برای این دیدگاه فراهم ساخت تا یک حق مداخله جمعی در تاروپود جامعه بین‌المللی تنیده شود تا جهان بتواند در مقابله با شرایط اضطراری انسانی جدی همبستگی خود را حفظ و آماده استفاده از زور در جهت دفاع از حقوق شهروندان دیگر کشورها باشد (Linklater, 2010: 9).

بنابراین، چالش اصلی در خصوص مفهوم کثرت‌گرایان از نظم جهانی در سال ۱۹۹۲ با مقاله نیکلاس ویلر به نام «مفاهیم کثرت‌گرایی یا همبستگی جوامع بین‌المللی»^۲ مطرح شد. (Navari, 2021: 8) همچنین در ادامه لینکلتر و سوگانامی تلاش کردند تا ایده‌های نظم بین‌المللی و نظم جهانی را با به اصطلاح «کنوانسیون‌های آسیب جهان‌وطنی»^۳ پیوند دهند که تأکید را از حمایت از دولت‌ها به جوامع و افراد غیرمستقل تغییر می‌دهد (Bain, 2018). کار اندرو لینکلتر نمونه خوبی از تلاش برای استفاده از منطق جهانی حقوق بشر و توسعه انسانی برای حمله به دولت و جستجوی «شکل بالاتری از زندگی سیاسی بین‌المللی و به حداکثر رساندن شرایط برای خود فردی و جمعی است» پایان جنگ سرد و حوادث قرن ۲۱ به ویژه حادثه ۱۱ سپتامبر تصویر روشن‌تری از جامعه بین‌المللی جهانی پسااستعماری که بر اساس حلقه‌های متحد‌المرکز تعهد ساخته شده بود را بر جای گذاشت (Buzan, 1993: 337).

همچنین باری بوزان^۴ یکی از کامل‌ترین مفهوم‌سازی‌های مجدد از ایده جامعه بین‌الملل را ارائه کرد. وی معتقد بود که مفهوم جامعه بین‌الملل باید به تفصیل بیان شود تا تحولاتی را در برگیرد که در شرایط جنگ سرد وجود نداشتند و تمامی جوانب را در نظر گیرد. بنابراین بسط مفهوم جامعه بین‌الملل توسط بوزان باعث شد که او ایده یک سیستم بین‌المللی مکانیکی را کنار بگذارد و طیف جوامع بین‌دولتی- بین اجتماعی پراکنده شود (Kaczmariska, 2017) که این امر خود نقطه آغازین تقدم عدالت بر نظم است که تبلور آن را می‌توان در گسترش مفاهیم همچون امنیت انسانی و تلاش‌های بین‌المللی به ویژه نگرانی‌های سازمان ملل متحد مشاهده کرد؛ زیرا عدم توجه به عدالت و نقض فاحش، سیستماتیک و

¹ Failed States

² Pluralism or Solidarist Conceptions of International Society

³ Cosmopolitan Harm Conventions

گسترده دولت‌ها در گام بعدی نه تنها صلح و امنیت بین‌المللی را با خطر جدی مواجه می‌سازد بلکه منجر به مخدوش کردن نظم بین‌المللی نیز می‌گردد.

انشقاق در تفکر مکتب انگلیسی و تصلب دیدگاه همبستگی گرایان پس از پایان نظام دوقطبی منجر به تحولاتی گشت که تبلور آن در مداخلات بشردوستانه به وضوح قابل‌مشاهده است. در واقع، گفتمان حاکم بر جامعه بین‌الملل در دوران جنگ سرد و دیدگاه کثرت گرایانه مکتب انگلیسی منعکس‌کننده گفتمان دولت‌محور و نادیده انگاشتن اصول حقوق بشر و مفهوم بشردوستانه بوده است. فروپاشی نظام دوقطبی و انشعاب رخ داده در تفکر مکتب انگلیسی و ورود دیدگاه همبستگی گرایانه با تأکید بر عدالت به جای نظم بین‌الملل، تحولات نوینی در محیط جهانی همچون جهانی‌شدن حقوق بشر و قاعده‌مندی مفهوم مداخله بشردوستانه را در اوایل دهه ۱۹۹۰ با خود به همراه داشت.

در طول چند دهه گذشته، جهان شاهد افزایش چشمگیر نگرانی در مورد مسائلی مانند حقوق بشر، محیط‌زیست یا دموکراسی بوده که این امر نه تنها در قالب قراردادهای بین‌المللی بلکه به عنوان توجیهی برای اقدامات انجام‌شده در عرصه جهانی نمود یافته است (Noriega, n.d.). تحولات دوران پس از جنگ سرد در رابطه با مداخله در جهت حمایت از حقوق بشر حکایت از تغییر تدریجی در نگرش‌ها و چالش‌ها است که از جمله آن افزایش نگرانی و توجه سازمان ملل متحد به مباحثی همچون امنیت و بحران‌های انسانی در مرزهای سرزمینی کشور می‌باشد که تبلور آن را می‌توان در ورود مفهوم مداخله بشردوستانه و در هم‌راستا با آن آغاز عملیات‌های بشردوستانه در کشورهای درگیر بحران حقوق بشر مشاهده کرد؛ بنابراین مسئولیت ملی دولت‌ها در زمینه حقوق شهروندان به مسئولیت بین‌المللی مبدل گشت (Kofi Abiew, 1998: 61).

بر این اساس، مداخله بشردوستانه نشان‌دهنده توافق جامعه بین‌المللی دولت‌ها در خصوص مشروع بودن کاربرد زور در موارد بحران انسانی و به خطر افتادن امنیت انسانی است. از این‌رو، همبستگی گرایان در سال‌های پس از پایان جنگ سرد و پایان نظام دوقطبی به جای تأکید بر نظم بین‌الملل به گسترش عدالت در سیاست جهانی گرایش یافتند. رویکرد همبستگی گرا بر خلاف کثرت‌گرا بیشتر به مسئولیت‌های واکنشی و لزوم مداخله برای مداخله برای ارتقای عدالت بشری اهتمام می‌ورزد، بدین مفهوم که در صورت نقض واقعی حقوق بشر، مداخلات بشردوستانه از طریق توسل به زور یا ارائه کمک‌های بشردوستانه و نیز فعالیت‌های مدیریت بحران توسط سازمان‌های بین‌المللی بشردوستانه صورت می‌گیرد.

۳. مداخله بشردوستانه از منظر مکتب انگلیسی

مداخله در جهت حمایت از انسان جزء کلیدی تفکر مکتب انگلیسی در خصوص حقوق و وظایفی است که دولت‌ها به واسطه عضویت خود در جامعه بین‌المللی دارند (Dunne, 2016: 1). جنبه‌های مهم تفکر مکتب انگلیسی، با توجه به مداخله بشردوستانه، از مفهوم گره‌خورده آن از جامعه بین‌المللی و جهانی ناشی می‌شود که در آن گروهی از دولت‌ها در جامعه بین‌المللی ارزش‌ها، هنجارها و هویت‌های جهانی مشترک دارند (Bull, 2002: 13) توجه به این نکته مهم است که در مکتب انگلیسی، بین کثرت‌گرا و همبستگی گرا شکاف وجود دارد. این دوگانگی در نظریه تا حد زیادی به عنوان یک شکاف در درک مشروعیت مداخله بشردوستانه دیده می‌شود (Dhaliwal, 2014: 1). بنابراین، همواره میان کثرت‌گرایان و همبستگی گرایان اختلاف نظر وجود دارد که نقطه ثقل عدم همپوشانی میان این دو دیدگاه در نگاه متفاوت در بحث نظم بین‌الملل و عدالت مستتر است.

مارتین وایت پایه‌گذار مکتب انگلیسی نگاهی کثرت‌گرایانه به روابط بین‌الملل داشته؛ بدین معنا که نظم را بر عدالت اولویت می‌داد و این در سخنان ایشان در خصوص مداخله بشردوستانه با هدف توازن قوا نیز قابل مشاهده است. وی بیان می‌کند که «در اصل، هر دولتی در اداره امور خود مستقل است... و دخالت خارجی نقض حقوق آن است.» وایت تأیید می‌کند که «مداخله زمانی قابل توجیه است که برای حفظ توازن قوا انجام شود.» (Almeida, 2002: 157). بنابراین مارتین وایت مداخله بشردوستانه را هم‌راستا با مداخله در امور داخلی قلمداد کرده و معتقد است که نقض حقوق دولت‌ها را در پی خواهد داشت و در نهایت نظم بین‌الملل را با چالش جدی مواجه می‌سازد.

اگرچه هدلی بول در ابتدا جایگاه محدودی به عدالت انسانی در امور بین‌الملل داده و دیدگاه وی به موضع واقع‌گرایانه نزدیک‌تر می‌شود و استدلال می‌کند که چارچوب نظم بین‌الملل «مطالبات عدالت انسانی دارای جایگاهی نیستند» و «در جامعه دولت‌ها نظم بین‌المللی بر عدالت انسانی مقدم است.» (Kardas, 2013: 25) اما در ادامه و با حوادثی که در عرصه بین‌الملل رخ می‌دهد تفکر وی نیز دچار تغییر می‌شود و با لنز جدید به تبیین حوادث بین‌الملل می‌پردازد.

نظریه کثرت‌گرایانه مکتب انگلیسی پس از دهه‌ها موردنقد شدید از سوی بسیاری از نظریه‌پردازان قرار گرفت و حتی برخی از طرفداران نظریه کثرت‌گرایی به مانند هدلی بول تفکر خود را تغییر دادند و به این مهم دست یافتند که این دیدگاه می‌تواند زندگی خیل عظیمی از افراد یک جامعه را به ویژه در کشورهایی با حکومت اقتدارگرا با خطر جدی مواجه سازد. بنابراین، تحلیل بول در اوج جنگ سرد تغییر

جهت داد؛ نظریه‌ی وی مبادله‌ای مستند بین عدالت و نظم را نشان داد که در آن بول ارزش اخلاقی نظم را بر تعقیب اخلاقی یک هدف عادلانه اولویت می‌دهد (Gallagher, 2013: 1)؛ زیرا وی استدلال کرد که اجماع علیه آپارتاید در آفریقای جنوبی باید با هماهنگی اقدامات بین‌المللی علیه نقض حقوق بشر مورد بهره‌گیری قرار گیرد (Murray, 2013: 34).

منتقدان نظریه کثرت‌گرا بر این ادعا هستند که این مدل دولت مستقل نتوانسته؛ به وعده‌های خود جامعه عمل بپوشاند. بنابراین، تداوم جنگ‌های بین‌دولتی در طول قرن بیستم نشان می‌دهد که هنجارهای حاکمیت برای بازدارندگی دولت‌های غارتگر کافی نبودند. علاوه بر این، قاعده عدم‌مداخله که در نظریه کثرت‌گرا، مرکز و نقطه ثقل این نظریه بوده؛ این امکان را برای نخبگان دولت‌گرا فراهم می‌سازد تا با خشونت از شهروندان خود بدون مجازات سوءاستفاده کنند (Dunne, 2016: 2). با درک این نگرانی‌ها؛ محققان مکتب کلاسیک انگلیسی مانند هدلی بول، وینسنت و رابرت جکسون را بر آن داشت تا روایتی متفاوت از جامعه بین‌المللی در نظر گیرند که در آن ارزش‌های جهانی مانند حق کشته نشدن خودسرانه از اصل عدم‌مداخله مهم‌تر است. بنابراین، می‌توان بیان داشت که نقطه عزیمت بحث درباره گسترش جامعه بین‌الملل در آرای هدلی بول دیده می‌شود، چرا که اثر انفرادی هدلی بول (۱۹۷۷) و اثر مشترک وی با واتسون (۱۹۸۴) نشانگر این امر است که از نظر تأثیرگذاری گوی سبقت را از سایر آثار اولیه مکتب انگلیسی درخصوص گسترش جامعه بین‌الملل ربوده اند (Talebiarani, 2017: 70).

اگرچه وینسنت به طور خاص به مداخله مسلحانه اشاره نمی‌کند، اما اشاره وی به مداخله به عنوان یک اقدام قهری توجه را به جنبه‌های نظامی آن جلب می‌کند که جنبه‌های نظامی و پیامدهای مداخله بشردوستانه است. این نگرانی ماهیت مداخله را بیش از محتوای بشردوستانه آن در اولویت قرار می‌دهد و منطق این اولویت‌بندی این است که تنها مداخله مسلحانه است که هنجارهای سازنده جامعه بین‌المللی را به چالش می‌کشد (Bellamy, 2003: 330). وینسنت مداخله را در کتاب مهم خود «عدم‌مداخله و نظم بین‌الملل»^۱ این‌گونه تعریف می‌کند: «اقدامی که توسط یک دولت و یا گروهی از دولت‌ها یا سازمان بین‌المللی در داخل یک کشور یا گروهی از دولت‌ها انجام می‌شود که به طور قهری در امور داخلی دولت دیگری مداخله می‌کنند» (Herta, 2019: 205) بنابراین وی عدم‌مداخله را یک اصل اساسی و حیاتی جامعه بین‌المللی کثرت‌گرا برای برقراری ثبات در نظم بین‌الملل قلمداد می‌کند. اما تحولات

¹ Nonintervention and International Order

رخ داده در اواخر قرن بیستم به ویژه افزایش تعداد «دولت‌های شکست‌خورده»^۱ در دهه ۱۹۰۰، نقض حقوق بشر و پدیده آوارگان زمینه را برای این دیدگاهی فراهم ساخت که حق مداخله جمعی در قالب مداخله بشردوستانه در تاروپود جامعه بین‌المللی تنیده شد (Linklater, 2010: 9).

رابرت جکسون در قالب دیدگاه کثرت‌گرایی بدین نکته اشاره می‌کند که «ثبات جامعه بین‌المللی به‌ویژه اتحاد قدرت‌های بزرگ، بسیار مهم‌تر از حقوق اقلیت‌ها و حمایت بشردوستانه است» (Bellamy, 2003: 324)؛ وی خاطر نشان می‌کند که «این تهدیدها و اقدامات مداخله نظامی در حاکمیت دولت‌ها، نقض هنجار عدم‌مداخله است که نگرانی اساسی برای جامعه بین‌الملل به شمار می‌رود.» (Bellamy, 2010: 6) همچنین ویلر استدلال می‌کند که مداخله بشردوستانه مشروع تنها در پاسخ به «شرایط فوق‌العاده انسانی» صورت می‌گیرد و همچنین، جک دانلی^۲ نیز به مانند سایر طرفداران نظریه کثرت‌گرا مکتب انگلیسی مخالف مداخله بشردوستانه است و معتقد است که چنین شرایط اضطراری در نهایت به نسل‌کشی محدود می‌شود و پیامد دیگری در پی نخواهد داشت (Bellamy, 2003: 336) بنابراین، همانند دیگر نظریه‌پردازان کثرت‌گرا معتقد بر اولویت نظم به جای عدالت است.

بدین ترتیب، بسیاری از طرفداران کثرت‌گرا بر این اعتقاد هستند که تعبیه یک اصل مداخله بشردوستانه در جامعه بین‌المللی ممکن است امنیت انسانی را در مقیاس وسیعی برقرار سازد؛ اما بدون خطرات و هزینه‌های بلندمدت امکان‌پذیر نیست و این امر نه تنها نظم بین‌الملل را به خطر می‌اندازد، بلکه هنجار عدم‌مداخله در امور داخلی کشورها را با نقض جدی روبه‌رو می‌سازد و معتقد هستند که به‌هرحال، بسیاری از جدی‌ترین نقض حقوق بشر زمانی رخ می‌دهد که جوامع در حال جنگ هستند.

در نقطه مقابل، طرفداران دیدگاه همبستگی قرار دارند که مداخله بشردوستانه را اصلی بنیادین در نظام بین‌الملل می‌دانند؛ زیرا معتقد هستند که نقض فاحش، سیستماتیک و مدام حقوق بشر در مقیاس وسیع صلح و امنیت بین‌الملل را با مخاطره مواجه می‌کند. بنابراین وضعیتی که همواره طرفداران دیدگاه کثرت‌گرا آن را در مداخله می‌دانستند؛ حال در عدم‌مداخله منعکس می‌شود و نظم بین‌الملل را با خطر جدی روبه‌رو می‌سازد. ویلر استدلال می‌کند که مداخله بشردوستانه مشروع فقط می‌تواند در پاسخ به یک امر «بسیار اضطراری بشردوستانه»^۳ صورت گیرد؛ در شرایطی که تنها امید برای نجات جان افراد به کمک افراد خارجی بستگی داشته باشد. (Bellamy, 2003: 336).

¹ Failed States

² Jack Donnelly

³ Supreme Humanitarian Emergency

ایان کلارک بر این نکته تأکید می‌کند که چگونه پایان جنگ سرد جنبه‌های لیبرال مشروعیت جامعه بین‌الملل، از جمله مفاهیم حقوق بشر و دموکراسی را تقویت کرده و از آنچه بول در دهه‌های ۱۹۷۰ و ۱۹۸۰ گزاره‌های صرفاً هنجاری می‌دانست؛ عدول کرده و مفاهیمی تجربی از امنیت انسانی ارائه می‌کند (Williams, 2005: 10). تیم دان نیز به مانند طرفداران دیگر نظریه همبستگی گرا جامعه بین‌الملل معتقد است که در شرایطی که حقوق مردم در سطح وسیعی نقض می‌شود و دولتی که مسئول شهروندان است خود خاطی و مسبب چنین تخلفاتی است و یا دولت شکننده‌ای است که قدرت جلوگیری از نقض حقوق شهروندان خود را ندارد؛ امکان مداخله خارجی برای جلوگیری از نقض فاحش حقوق بشر که در مقیاس وسیع‌تر صلح بین‌الملل را با خطر مواجه می‌سازد؛ وجود دارد. البته وی بدین نکته نیز اشاره می‌کند که رهبران جهان سوم ممکن است با ایده مداخله بشردوستانه، به ویژه از سوی کشورهای غربی، صرفاً به این دلیل که آن را تهدیدی برای قدرت داخلی خود بدانند، مخالفت کنند (Lis, 2020: 8). در نهایت، انشقاق مکتب انگلیسی به کثرت‌گرایان و همبستگی‌گرایان تأثیرات عمیقی بر مفهوم مداخله بشردوستانه داشته و هر یک از نظریه‌ها با دیدگاه متفاوتی به مسئله حقوق بشر می‌نگرند و آن را موردبررسی و بازنگری قرار می‌دهند. اما آنچه روشن است؛ از لحاظ نظری، دیدگاه همبستگی‌گرا، مبنای محکمی برای تعیین مشروعیت مداخله بشردوستانه فراهم می‌سازد و در نقطه مقابل دیدگاه کثرت‌گرا، مداخله بشردوستانه را زنگ خطری برای حاکمیت دول قلمداد می‌کند که در قلمرو دولت‌ها، مسئله مشروعیت تجاوز به حاکمیت دولت‌ها را برمی‌انگیزد. بنابراین، به‌وضوح می‌توان مشاهده کرد که مبحث مداخله بشردوستانه همواره میان نظریه‌پردازان مکتب انگلیسی با چالش‌های جدی روبه‌رو بوده است.

۴. جنبه عملی: مداخله بشردوستانه و مکتب انگلیسی؛ بر مبنای موارد مطالعاتی

کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو یکی از نخستین تلاش‌های نظام‌مند در جهت تدوین قوانین بین‌المللی در حوزه حمایت از غیرنظامیان، قربانیان جنگ و کاهش رنج‌های انسانی است که شامل قوانین مربوط به دسترسی بشردوستانه و اغلب در بحث‌های معاصر در مورد حفاظت از غیرنظامیان به آن اشاره می‌شود و (Security Council Report, 2024: 1) آن را می‌توان سنگ‌بنای حقوق بین‌الملل بشردوستانه قلمداد کرد. این اقدام تاریخی، پایه و بنیاد بسیاری از مداخلات و اقدامات بشردوستانه در دهه‌های بعد شد و منجر به شکل‌گیری مفاهیمی نوین مانند مداخله بشردوستانه شد. بنابراین، مکتب انگلیسی در حوزه تئوری روابط بین‌الملل و کنوانسیون ژنو به مثابه نخستین گام عملی در ایجاد تعهدات مشترک جهانی برای حمایت از انسانیت، با اصول و هنجارهای این روکرد نظری همخوانی و همسوی دارد و زمینه را

برای اقدامات فعالانه‌تر در جهت تحقق اهداف این نظریه را فراهم می‌ساخت که تبلور آن را می‌توان پس از پایان دوران جنگ سرد به‌وضوح مشاهده کرد. پس از جنگ سرد انتظار طولانی نشد و جامعه ملل توافق نمود تا عدالت فردی را بر اصول حاکمیت و عدم‌مداخله ترجیح دهد و مکتب انگلیسی از بازوهای عمده سازمان ملل یعنی شورای امنیت و مجمع عمومی که نقش محوری در حفظ صلح و امنیت بین‌المللی و نیز اهتمام به اجرای موازین حقوق بشر دارند؛ بهره جوید. مکتب انگلیسی در این فرایند به سه مسئولیت اصلی یعنی مسئولیت‌های ملی، بین‌المللی و مسئولیت محیط جهانی توجه ویژه‌ای قائل است و حتی در همین چارچوب نیز از سه نوع امنیت ملی، بین‌المللی و امنیت انسانی نام‌برده می‌شود (Jackson, 2000: 170).

علاوه بر مسئولیت‌های فوق در چارچوب مکتب انگلیسی گرایش‌های متفاوتی نسبت به مقوله حقوق بشر و بالطبع آن مداخله بشردوستانه وجود دارد که گرایش‌های کثرت‌گرایانه و همبستگی‌گرایانه در این چارچوب مطرح می‌شود. از این منظر، مکتب انگلیسی در تلاش است تا قدرت، منافع و استانداردهای عدالت و مسئولیت را به عنوان سه ضلع اصلی جامعه بین‌الملل متعادل سازد. در واقع پرونده همبستگی گرایان در قالب مداخله بشردوستانه در دهه ۱۹۹۰ شتاب گرفت. دلیل آن شکست دسته‌جمعی در جلوگیری از نسل‌کشی در رواندا در سال ۱۹۹۴ و در سربرنیتسا در سال ۱۹۹۵ بود (Dunne, 2016: 2).

مفهوم همبستگی جامعه بین‌الملل بر این باور است که جوامع مختلف می‌توانند در مورد معیارهای اخلاقی اساسی به توافق برسند و جامعه بین‌الملل دارای اختیار اخلاقی برای حمایت از آن استانداردها است. استفاده از زور در چنین جامعه‌ای تنها در صورتی مشروع تلقی می‌شود که یک «اجرای قانون» باشد. آنان شواهدی برای این موضوع در رژیم پیچیده حقوق بشر معاصر پیدا می‌کنند که شامل استانداردهای توافق‌شده و دقیق رفتار انسانی و روش‌های پذیرفته‌شده دولتی است به مانند اقداماتی که پس از جنگ خلیج‌فارس با عملیات تأمین آسایش در شمال عراق ایجاد شد که طرفداران این اقدام استدلال کردند که این عملیات توسط قطعنامه ۶۸۸ شورای امنیت سازمان ملل متحد مجاز بود و خود لحظه‌ای انقلابی در جامعه بین‌المللی قلمداد می‌شود، زیرا به طور ضمنی نشان می‌داد که رنج انسانی می‌تواند تهدیدی برای صلح و امنیت بین‌المللی باشد و در نتیجه مداخله مسلحانه دسته‌جمعی را تضمین می‌کند. همبستگی‌ها استدلال می‌کنند که مداخلات بعدی در بوسنی، سومالی و رواندا این هنجار جدید را تقویت کرد. (Bellamy, 2003: 324-325). آنان ابر این اعتقاد هستند که حاکمیت راهی نیست که

ناقصان حقوق بشر بتوانند با توسل به آن مسئولیت خود را انجام دهد؛ در عوض، مقامات دولتی مسئول حفاظت از ایمنی و جان شهروندان خود هستند. همچنین همبستگی گرایان استدلال می‌کنند که موارد شدید رنج انسان‌ها؛ استثنایی مشروع از قاعده عدم مداخله محسوب می‌شود؛ زیرا نسل‌کشی در رواندا، بوسنی و تیمور شرقی و پاکسازی قومی گسترده در کوزو تنها با دخالت نیروهای نظامی می‌توانست پایان یابد (Bellamy, 2003: 333).

از دیگر موارد قابل ذکر می‌توان به اقدامات دولت بوش در افغانستان اشاره داشت. در افغانستان، دولت ایالات متحده آمریکا اقدامات خود را به عنوان اقدام ضروری برای مداخله بشردوستانه در جهت سرنگون دولت سرکوبگر طالبان توجیه کرد و با استناد به منطق بشردوستانه، کشورهای عضو پیمان آتلانتیک شمالی مانند آلمان، کانادا و هلند را با خود همراه ساخت و در قالب نیروهای مسلح به آن کشور گسیل کرد. (Bello, 2013) بنابراین، مداخله ایالات متحده آمریکا در افغانستان به سبب تأکید بر ارزش‌های مشترک بشردوستانه و حمایت از حقوق بشر، از منظر همبستگی‌گرایی قابل قبول است و نشانگر گسترش دیدگاه همبستگی‌گرایی برپایه مداخله بشردوستانه است. با این وجود، این اقدامات با اصول و موازین کثرت‌گرایی که براساس حاکمیت ملی و تمامیت ارضی پایه‌ریزی شده؛ در تعارض قرار می‌گیرد.

همچنین برای تبیین آنچه به طور کل مصداق اصلی برای مداخله بشردوستانه است و صلح و امنیت بین‌الملل را با خطر جدی مواجه می‌سازد تنها محدود به درگیری‌های داخلی نیست؛ بلکه باید گامی فراتر رفت و ابعاد دیگری از مسائل بین‌الملل توجه ویژه‌ای مبذول داشت. برای مثال، ویلر اظهارات روشنی در خصوص معضلات «مداخله بشردوستانه» مرتبط با گرسنگی ارائه می‌دهد و خواستار توجه به مرگ‌ها بر اثر گرسنگی در درون نظام است. وی همچنین بر لزوم تعهد در جوامع لیبرال برای غلبه بر پدیده‌هایی که صلح و امنیت بین‌المللی به مانند فقر و سو تغذیه تأکید ویژه‌ای دارد؛ زیرا در مقیاس جهانی می‌تواند صلح و امنیت بین‌المللی را با خطر جدی روبه‌رو سازد. ویلر به طور خاص به بحران قحطی در سومالی که در سال ۱۹۹۲ که در نتیجه فروپاشی دولت سومالی خیل عظیمی از شهروندان با آن مواجه گشتند و منجر به درگیری‌های داخلی گشت؛ اشاره می‌کند (Gonzalez-Pelaez and Buzan, 2003: 6).

همچنین، نسل‌کشی رواندا در سال ۱۹۹۴ موردی بود که به طور واقعی و آشکار نیاز به مداخله بشردوستانه داشت و هیچ کمکی از سازمان‌های بین‌المللی به ویژه از سازمان ملل متحد دریافت نکرد (Dhaliwal, 2014: 4). برخی از محققان تصور می‌کنند که تصمیم سازمان ملل بدترین تصمیمی بود که

تابه حال گرفته شده؛ اما اگر از منظر کثرت گرایان؛ سازمان ملل کار درستی انجام داد و تصمیم درستی برای عدم مداخله در رواندا اتخاذ کرده و حاکمیت رواندا توسط سازمان ملل به رسمیت شناخته شده است. (Cakın, n.d) لیکن، همبستگی گرایان این عمل را به شدت نقد می کنند، زیرا معتقدند که اصل حاکمیت نباید به عنوان سپری برای جلوگیری از مداخله در شرایط اضطراری انسانی استفاده شود. بنابراین، تحلیل مکتب انگلیسی از واکنش ایالات متحده آمریکا به نسل کشی رواندا نشانگر واکنش متقابل دولت منعکس کننده تلاش برای عملیاتی ساختن دیدگاه کثرت گرایانه از روابط بین الملل است (Murray, 2013: 39). از دیگر موارد قابل ذکر در مداخله بشردوستانه می توان به مداخله ناتو در بحران کوزو اشاره داشت که در واقع این عملکرد با اصول اساسی روابط بین الملل-حاکمیت دولت، عدم استفاده از زور و احترام به حقوق بشر در تضاد قرار گرفتند (Chawla, 2000)؛

با وجود آنکه برخی از نظریه پردازان همبستگی گرا، این عمل را اقدام در جهت حفظ حقوق افراد و جلوگیری از یک فاجعه انسانی و تضمین ثبات بلند مدت در منطقه قلمداد می کردند؛ اما اقدامات ناتو منجر به عملی شدن هیچ از این اهداف نشد و اصل اساسی حاکمیت دولت-ملت ها را زیر پا گذاشت. رابرت جکسون در بیان مجدد کلاسیک مورد کثرت گرایان بدین نکته اشاره می کند: «به نظر من، ثبات جامعه بین المللی، به ویژه اتحاد قدرت های بزرگ، مهم تر است، در واقع بسیار مهم تر از حقوق اقلیت ها و حمایت های بشردوستانه در یوگسلاوی یا هر کشور دیگری اگر مجبور باشیم بین آن دو مجموعه ارزش یکی را انتخاب کنیم». (Bellamy, 2003: 324) وی در جهت تصدیق صحبت های خود به بحران یوگسلاوی در سال ۱۹۹۹ و دخالت ناتو در این کشور اشاره کرد که مداخله ناتو بسیار بحث برانگیز است زیرا با نقض حاکمیت دولت یوگسلاوی از طریق استفاده از نیروی نظامی بر اساس «ضرورت بشردوستانه شدید»، اساسی ترین اصول منشور سازمان ملل را زیر پا گذاشت (O'Connor, 2020: 1).

از دیگر موارد بحرانی لیبی است؛ اقدامات خشونت آمیز در لیبی منجر به مداخله شد و در نهایت به سبب مداخله بشردوستانه مشروع تلقی گشت. بنابراین این تفکر نشانگر این امر است که مکتب انگلیسی همبستگی گرا می تواند مرادی را تبیین و توضیح دهد و نشان دهد که هنجار حفاظت از ارزش های انسانی اغلب در جامعه بین الملل حفظ می شود. در نهایت ویلز بیان می کند که «پیش فرض کلیدی همبستگی گرایان این است که دولت ها نه تنها مسئول حمایت از حقوق بشر در داخل کشور هستند؛ بلکه برای دفاع از حقوق بشر در خارج از مرزهای خود وظایفی را برعهده دارند» (Dhaliwal, 2014: 5). بسیاری از اندیشمندان و نظریه پردازان روابط بین الملل، اقدام مصوب چندجانبه ملل متحد در لیبی را

پیروزی آشکار مسئولیت حمایت و نمونه منحصر به فرد تحقق آن در وضعیتی خاص تلقی می کنند. ادوارد لوک از مداخله لیبی به عنوان نخستین استناد صریح به مداخله تحت فصل هفتم منشور می پردازد (Gorbani Sheikhneshin and Asadi, 2019: 185). دان و هانسون نیز استدلال می کنند که شکاف کثرت گرا - همبستگی گرا اساساً بحثی درباره «رضایت» است. در واقع ریشه اصلی مداخله و یا عدم مداخله را باید در رضایت یا عدم رضایت دولت ها جست و جو کرد. کثرت گرایان اصرار دارند که همواره رضایت دولت ها تقدم دارد و در نقطه مقابل همبستگی گرایان ادعا می کنند که اصل رضایت یک قاعده محدود با استثنای مهم در زمان رنج های عظیم انسانی است. کشورهایی که مدعی حق مداخله در موارد خاص و پیشبرد دلایل بشردوستانه برای مشروعیت بخشیدن به اقدامات خود هستند، لزوماً معتقد نیستند که این حق باید به طور جهانی اعطا شود. علاوه بر اینکه یک دولت ممکن است در یک موقعیت مانند هند در پاکستان شرقی، بریتانیا در کوزوو استدلال های همبستگی و در موقعیت دیگر مانند هند در کوزوو، بریتانیا در بوسنی استدلال های کثرت گرایانه را در پیش گیرد و مطابق با منافع خود گام بردارد. این عدم امکان یافتن الگوهای منسجم برای اثبات جنبه های تجربی یا هنجاری موارد کثرت گرا و همبستگی است که نویسندگان را بر آن داشته تا فراتر از این بحث نگاه کنند (Bellamy, 2010: 8). همچنین دان اشاره می کند که مداخله بشردوستانه در لیبی و در مورد دیگر عدم مداخله بشردوستانه در سوریه نشان دهنده پیچیدگی چالشی است که تصمیم گیرندگان هنگام بررسی نحوه پاسخگویی به جنایات واقعی یا بالقوه با آن مواجه می شوند (Dunne, 2016: 1).

در نهایت، تقسیم مکتب انگلیسی به کثرت گرایان و همبستگی گرایان تأثیرات عمیقی بر مفهوم مداخله بشردوستانه داشته است. از لحاظ نظری، جناح همبستگی گرا مکتب انگلیسی، مبنای محکمی برای تعیین مشروعیت مداخله بشردوستانه فراهم می کند. این مشروعیت مبتنی بر هنجارها و ارزش های مشترکی است که جامعه بین المللی در آن سهیم است و هنجار و ارزش اصلی در مورد مداخله بشردوستانه، توسل به مداخله در خطوط اخلاقی است (Dhaliwal, 2014: 6) که انعکاس آن در شکل گیری مداخله بشردوستانه، حمله پیشگیرانه و اعمال مسئولیت های بین المللی در مقابل مسئولیت دولت ها در زمان عدم توانایی و یا عدم درخواست دولت ها برای حمایت از حقوق شهروندان قابل تبیین است که خود نگاه نوینی در دیدگاه مکتب انگلیسی به وجود آورده و سیر تحول گسترده از دولت محوری به سوی دولت - فرد محور و در نهایت فردمحوری را پدید آورده است. بدین ترتیب، تفکیک نظریه مکتب انگلیسی میان کثرت گرایان و همبستگی گرایان تأثیر عمیقی بر مفهوم مداخله بشردوستانه برجای گذاشته است. از منظر

مکتب انگلیسی، دیدگاه همبستگی مبنای محکمی برای ارزیابی و تعیین مشروعیت مداخله بشردوستانه فراهم می‌کند و در نقطه مقابل، از منظر کثرت‌گرایان؛ حفاظت از حاکمیت ملی بر اساس نظم و ستفالی و بند ۷ ماده ۲ است و هر گونه مداخله نامشروع تلقی می‌گردد.

نتیجه‌گیری

مداخله بشردوستانه و مکتب انگلیسی در عرصه بین‌الملل رابطه پیچیده و چندبعدی دارند. درحالی‌که طرفداران نظریه همبستگی گرا بر اهمیت حمایت از حقوق بشر می‌پردازند و بر این اعتقاد پا می‌فشارند که عدالت بر نظم ارجحیت دارد و در صورت نقض مداوم، فاحش و سیستماتیک حقوق افراد جامعه؛ مداخله جز لاینفک در حفظ صلح و امنیت بین‌الملل قلمداد می‌شود. در نقطه مقابل، نظریه‌پردازان کثرت‌گرا بر حاکمیت ملی و احترام به تفاوت‌های فرهنگی و سیاسی تأکید می‌کنند. بنابراین، دو رویکرد متفاوت و گذر برخی از زمینه‌ها متضاد مکتب انگلیسی نشان‌دهنده تنوع دیدگاه‌ها و اهمیت توازن میان اصول اخلاقی و حقوق بین‌الملل است. با پایان جنگ سرد، مکتب انگلیسی با تغییر شرایط بین‌الملل و ظهور چالش‌ها و بحران‌های نوین به مانند تهدیدهای حقوق بشر، تحول عظیمی را تجربه کرد که یکی از مهم‌ترین جنبه‌ی تحول مکتب انگلیسی، غلبه نظریه همبستگی گرا بر کثرت‌گرا بوده است. آنان با تأکید بر ارزش‌های مشترک جهانی و حقوق بشر، استدلال کردند که جامعه بین‌المللی وظایفی را در قبالاً تمامی افراد در سراسر جهان بر عهده دارد و در مواردی نظیر نقض جدی حقوق بشر باید مداخله کند. تبلور این رویکرد را می‌توان به وضوح در دهه‌های ۱۹۹۰ و ۲۰۰۰ در کشورهایی همچون عراق، یوگسلاوی، کوزوو، بوسنی و لیبی مشاهده کرد که تغییرات شگرفی را در عرصه جهانی با خود به همراه داشت.

بدین ترتیب، تحول و دگردیسی مکتب انگلیسی پس از جنگ سرد نشانگر تلاش این مکتب در جهت تطبیق با تغییرات جهانی و پاسخ به چالش‌های نوین در عرصه جهانی است. مسئله مداخله بشردوستانه به مثابه یکی از عناوین محوری در این تحول، نشان‌دهنده تضادها و تعارضات درونی این مکتب است. از یک‌سو، همبستگی گراها بر مواردی همچون ارزش‌های جهانی و حمایت از حقوق بشر تأکید می‌کند و بر این اعتقاد پا می‌فشارند که مداخله بشردوستانه ضرورتی اخلاقی است و در نقطه مقابل کثرت‌گرایان با تأکید بر حاکمیت ملی نسبت به مداخله بشردوستانه نگاهی محتاطانه دارند.

به‌طورکلی می‌توان بیان داشت که مکتب انگلیسی توانست با تلفیق این دو رویکرد به درکی جامع‌تر از مسائل بین‌الملل دست یابد. همچنین این مکتب به عنوان یکی از مهم‌ترین مکاتب نظری در روابط

بین‌الملل به ایفای نقش می‌پردازد که دلیل اصلی آن را می‌توان در تلاش در جهت تطبیق خود با تحولات نوین بین‌الملل جست‌وجو کرد. در حقیقت، مکتب انگلیسی در تلاش است تا با پاسخگویی به چالش‌ها و بحران‌های نوین جهانی، به توسعه نظریه‌های خود ادامه دهد.

Refrensess

- Almeida, J.M. (2002). International Political Theory and the issue of Legitimate Intervention. *NACAO DEFESA*, 102 (2), 155-170.
- Bain, W. (2018). The Pluralist-Solidarist Debate in the English School. *International Studies*, Retrieved from <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190846626.013.342>
- Bellamy, A.J. (2003). Humanitarian responsibility and interventionist claims in international Society. *Review of International Studies*, 321-340.
- Bellamy, A.J. (2010). Humanitarian Intervention and the Three Traditions. *Global Society*, DOI: 10.1080/0953732032000053971, 3-20.
- Bello, W. (2013). The Checkered History of Humanitarian Intervention. *TNI*. Available at: <https://www.tni.org/en/article/the-checkered-history-of-humanitarian-intervention>
- Bull, H. (2002). *The Anarchical Society, A Study of Order in World Politics*. Third Edition. New York: PALGRAVE.
- Buzan, B. (1993). From International System to International Society: Structural Realism and Regime Theory Meet the English School. *International Organization*. 47(3), 327-352.
- Buzan, B. (2001). The English School: an underexploited resource in IR. *Review of International Studies*, 27, 471-488.
- Buzan, B. (2002). Rethinking the Solidarist- Pluralist Debate in English School Theory. *ISA Panel 'Solidarity in Anarchy: Advancing the new English School Agenda'*, 1-28.
- Buzan, B. (2006). An English School Perspective on 'What Kind of World Order?'. *SAGE Publications*, 364, 369.
- Buzan, B. (2010). *English School theory and its problems: and overview*. In *FROM International to World Society? English School Theory and Social Structure of Globalization*. Cambridge: Cambridge University Press. Retrieved from <https://doi.org/10.1017/CBO9780511616617.004>.
- Cakın, F. (n.d). *Humanitarian Intervention in Rwanda From the Perspective of English School* Retrieved from [https://www.academia.edu/31830324/Humanitarian Intervention in Rwanda From the Perspective of English School rtf](https://www.academia.edu/31830324/Humanitarian_Intervention_in_Rwanda_From_the_Perspective_of_English_School_rtf).
- Chawla, Sh. (2000). NATO's Response to the Kosovo Crisis. *Strategy Anylasis: A monthly Journal of the IDSA* Retrieved from. [NATO's Response to the Kosovo Crisis \(columbia.edu\)](https://www.columbia.edu/~id54/IDSA/IDSA%20Publications/IDSA%20Publications%20Index.htm)
- Dhaliwal, R. (2014). Using English School Theory to Determine Legitimate Humanitarian Intervention. *E-International Relations*, 1-9.
- Dunne, T. (2016). The English School and Humanitarian Intervention. *E-International Relations*, 1-5.
- Gallagher, A. (2016). An overview of the English School's Engagement with Human Rights. *E-International Relations*, 1-3.

- Gonzalez-Pelaez, Ana and Buzan, Barry. (2003). A viable project of solidarism? The neglected contributions of John Vincent's basic rights initiative. [online]. *London: LSE Research Online*, 1-20.
- Gorbani Sheikhneshin, A, and Asadi, M. (2018). Responsibility to support and the dilemma of sovereignty and intervention in the Security Council, *World Politics Quarterly*, 3(29), 167-200. (In Persian)
- Herta, L.M. (2019). The Solidarist Discourse and Humanitarian Intervention. Revisiting Sovereignty, Responsibility and Morality in Global Politics. *International Conference RCIC'19*, 205-210.
- Jackson, R. (2000). *The Global Convent*. New York: Oxford University Press.
- Javanshiri, A. (2006). National Role and Humanitarian Interventions: A Theoretical and Empirical Review, *Policy Quarterly*, 39(2): 67-88. In Persian.
- Kaczmaraska, K. (2017). *International Society*. International Studies Association and Oxford University Press. Retrieved from <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190846626.013.98>
- Kardas, S. (2013). Humanitarian Intervention as a "Responsibility to Protect": An *International Society Approach*, *All Azimuth*, 2(1), 21-38.
- Kofi Abiew, F. (1998). Assessing Humanitarian Intervention in the Post-Cold War Period: Sources of Consensus. *International Relations*, 14(2), 61-90.
- Knudsen, T.B. (2021). *Becoming a School: The Institutional Debate of the 1980s*. In International Society, The English School. - Navari, C. Springer Nature Switzerland AG.
- Linklater, A. (2010). The English School Conception of International Society: Reflection on Western and non-Western Perspectives. *Ritsumeikan Annual Review of International Studies*, 9, 1-13.
- Lis, A. (2020). Do English School 'solarists' provide a convincing justification for humanitarian intervention?. *Instytut Nowej Europy*, 1-10.
- Ma, Z & Wu, J. (2022). Understanding English School's Contributions to the International Relations. *Chinese Journal of International Review*, 4(2), 1-12.
- Murray, R.W. (2013). *System, Society & the World: Exploring the English School of International Relations*. Bristol: e-International Relations.
- Navari, C. (2021). The Development of English School Theory: An Introduction. In International Society, The English School. *Springer Nature Switzerland AG*.
- Nevers, R. (2004). The Sovereignty Norm and the War on Terror: A Hegemon Meets International Society. *The Annual Conference of the International Studies Association Montreal*, 1-19.
- Noriega, Y. (n.d.). *Humanitarian Intervention and the English School*. Retrieved from [https://www.academia.edu/2426237/Humanitarian Intervention and the English School](https://www.academia.edu/2426237/Humanitarian_Intervention_and_the_English_School).
- O'Connor, C.R. (2020). Reconciling Sovereignty and Humanitarian Intervention in Contemporary *International Society*, 3(1), 1-25.
- Security Council Report. (2024). In Hindsight: The Geneva Conventions at 75: Much Work to be Done, 1-25.
- Simbar, R. and Bahrami Moghadam, S. (2014). The Dangers of Rise in World Politics. *World Politics Quarterly*, 3(1), 7-39. (In Persian)

- Stivachtis, Y. (2018). Introducing the English School in International Relations Theory. *E-International Relations*, 1-5.
- Talebiarani, R. E. (2016). The English School's Critical Approach to the Expansion of "International Society", *World Politics Quarterly*, 6(4): 108-67. (In Persian)
- Travasoni, S. (2022). The English School's theory of International Society: a valuable concept to understand International Relations. *Alcumena*, 2(10), 5-11.
- Vafaeifard, F. and Talebiarani, R. (2023). Regional Security Community in International Society: An English School Perspective. *World Politics*, 12(30), 7-27. (In Persian)
- Williams, J. (2005). Pluralism, solidarism and the emergence of world society in English School theory. *International Relations*, 19(1), 19-38.
- Wheeler, N.J. (2000). *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in international society*. Oxford University Press.